וְאֵין עֲשֵׂה של מצות יבום, דּוֹחֶה לֹא תַעֲשֶׂה וַעֲשֵׂה, ועל כן אינו מייבמה, אֶלָּא אם נפלה לפניו מִן הָאֵירוּסִין לאחיו, שלא בעלה ועדיין היא בתולה, ואין ביבומו ביטול של מצות עשה ׳והוא אשה בבתוליה יקח׳, אלא רק איסור לא תעשה של לקיחת אלמנה, אַמַּאי אינו מייבמה, יָבֹא עֲשֵׂה של מצות יבום, וְיִדָּחֶה לֹא תַעֲשֶׂה של אלמנה לכהן גדול. מתרצת הגמרא: כשנפלה לפניו מן האירוסין, כיון שמצות יבום אינה אלא בביאה ראשונה, ואילו בביאה שניה שכבר אין בה מצוה, אסורה היא לו, שאין מה שידחה את האיסור, על כן גזרו חכמים גְּזֵירָה לאסור עליו לבוא עליה בִּיאָה רִאשׁוֹנָה אֲטוּ – שמא יבוא עליה גם בִּיאָה שְׁנִיָּה האסורה לו. הגמרא מביאה ראיה שאיסור היבום הוא מגזירה בלבד: תַּנְיָא נַמִּי הָכִי, אִם קָדְמוּ אותם היבמים שאסורות יבמותיהן עליהן באיסור לא תעשה, וּבָעֲלוּ את יבמותיהן בִּיאָה רִאשׁוֹנָה, קָנוּ אותן ואינן יוצאות מהן ללא גט, כדין כל יבום, וְאֲסוּר לאותם יבמים לְקַיְּימָן ולבוא עליהן בְּבִיאָה שְׁנִיָּה, שכאמור, אין בביאה שניה מה שידחה את האיסור. ומוכח שהיבום אסור רק מדברי חכמים, שעל כן בדיעבד הוא מועיל לקנותה.

שנינו במשנה: אם מֵת לוֹ מֵת כּוּ׳ לכהן גדול, שלדעת רבי מאיר אינו יוצא אחר המיטה, אלא הן נכסין והוא נגלה הן נגלין והוא נבסה.

הגמרא מביאה ברייתא המבארת מקור דין זה: תָּנוּ רַבָּנָן, נאמר בפסוק לגבי כהן גדול (ויקרא כא יא־יב) ׳וְעַל כָּל נַפְשֹׁת מֵת לֹא יָבֹא לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא יִטַּמָּא וּמִן הַמִּקְדָּשׁ לֹא יֵצֵא׳, והיינו שאיסור היציאה מן המקדש הוא בכהן גדול אונן, ועל כן לֹא יֵצֵא עֲמָהֶן – עם מלוי המת, אֲבָל יוֹצֵא הוּא אַחֲרֵיהֶן, בֵּיצַד, הֵן נִכְסִין וְהוּא נִגְלֶה הֵן נִיגְלִין וְהוּא נִכְסֶה.

שנינו במשנה: וְיוֹצֵא הכהן הגדול ללוות את מיטת קרובו עַד פֶּתַח כּוּ׳ שער העיר, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר, אינו יוצא מן המקדש, משום שנאמר ׳וּמִן הַמִּקְדָּשׁ לֹא יֵצֵא׳.

מקשה הגמרא: שַׁפִּיר קָאָמַר – יפה טען רַבִּי יְהוּדָה לרבי מאיר, שעל כן אינו יוצא כלל מן המקדש, כמשמעות הפסוק ׳ומן המקדש לא יצא׳, ומה יענה על כך רבי מאיר. משיבה הגמרא: אָמַר לָךְ רַבִּי מֵאִיר, אם כדברי רבי יהודה, שכוונת הפסוק שלא יצא מהמקדש, אִי הָכִי לְיֵתוֹ נַמֵּי לֹא יֵלֵךְ, וודאי אין זה כך. אֶלָּא על כרחך הָכִי קָאָמַר – כך כוונת הפסוק, ׳וּמִן הַמִּקְדָּשׁ לֹא יֵצֵא׳ היינו מְקַדּוֹשָׁתוֹ לֹא יֵצֵא, שיעשה חיזוק ושמירה שלא יגרום שיצא מקדושתו ויטמא, וְכֵיוָן דְּאִית לֵיהּ הֶכֵּירָא – ומאחר שכאשר הוא מלוה את המיטה כשאינו נמצא באותו מבוי עם מלוי המת יש כאן היכר, לֹא אָתֵי לְמִינְּגַע – לא יבוא לגעת במת ולהטמא. הגמרא מבררת את דעת רבי יהודה: וְרַבִּי יְהוּדָה, מה יענה על כך. מבארת הגמרא: דעתו היא שאף באופן זה יש לחשוש שמַּגֵּב מָרֵירֵיהּ – מרירות ליבו וצערו, דַּיְלְמָא מִקְרֵי וְאָתֵי וְנָגַע – שמא בלא כוונה יבוא לגעת במיטה ולהטמא, ולכן יש להחמיר עליו שלא יצא מן המקדש כלל.

שנינו במשנה: כְּשֶׁהוּא מְנַחֵם אחרים דרך כל העם עוברין בזה אחר זה והממונה ממצעו בינו לבין העם.

הגמרא מביאה ברייתא המפרשת דין זה: תָּנוּ רַבָּנָן, כְּשֶׁהוּא עוֹבֵר בְּשׁוּרָה לְנַחֵם אֶת אַחֵרִים שמת להם מת, קָנָן וּמְשׁוּחַ שֶׁעֲבָר הולכים בִּימִינוֹ, וְרֹאשׁ בֵּית אָב וַאֲבֵלִים וְכָל הָעָם מִשְּׂמֹאלוֹ. וּכְשֶׁהוּא אבל וְעוֹמֵד בְּשׁוּרָה וּמְתְנַחֵם מֵאַחֲרִים המנחמים אותו, אז הַקָּנָן עומד מִימִינוֹ וְרֹאשׁ בֵּית אָב וְכָל הָעָם מִשְּׂמֹאלוֹ. מבררת הגמרא: אֲבָל מְשׁוּחַ שֶׁעֲבָר לָא אָתֵי בַּכְיָיהּ – אינו עומד עמו עתה, כשהוא מתנחם, אף שהוא בא עמו כשהוא מנחם אחרים, מַאי טַעֲמָא. משיבה הגמרא: שמא חָלְשָׁא דַּעְתֵּיהּ – תחלש דעתו של הכהן הגדול, קָבָר קָא חָפֵר בִּי – יחשוב כי המשוח שעבר שמח באבלו, מאחר שהמשוח שעבר שונא את הכהן הגדול על כך שכשחזר הכהן גדול לעבודתו הורידוהו משררתו.

הגמרא מביאה מה שאפשר ללמוד מברייתא זו: אָמַר רַב פָּפָּא, שְׁמַע מִינָּהּ מֵהָא מַתְנִיתָא [־מברייתא זו] תֵּלַת – שלושה דברים. א.שְׁמַע מִינָּהּ מהאמור בברייתא שהסגן עומד בימינו ואילו במשנה נאמר שהממונה ממצעו בינו לבין העם, דהיינו שהוא עומד מימינו והעם משמאלו, למדנו מזה שהַיְינוּ סְגָן הַיְינוּ מְמוּנֶּה – שניהם אדם אחד הם. ב.וּשְׁמַע מִינָּהּ שהָאֲבֵלִים עוֹמְדִין בשורה וְכָל הָעָם עוֹבְרִין על פניהם ומנחמים אותם, שלכן נאמר בברייתא שכשהוא מנחם הוא עובר בשורה, וכשהוא אבל הוא עומד בה. ג.וּשְׁמַע מִינָּהּ שהָאֲבֵלִים לִשְׁמָאל הַמְנַחֲמִין הֵן עוֹמְדִין, וכמפורש בברייתא שהאבלים עומדים משמאל הכהן הגדול הבא לנחמם.

הגמרא מביאה ברייתא אודות עמידת האבלים בשורה בעת שמנחמים אותם: תָּנוּ רַבָּנָן, בָּרִאשׁוֹנָה הָיוּ הָאֲבֵלִים עוֹמְדִין בשורה, וְכָל הָעָם עוֹבְרִין ומנחמים אותם, וְהָיוּ שְׁתֵּי מִשְׁפָּחוֹת בִּירוּשָׁלַיִם מִתְגָּרוֹת [־מתקוטטות] זוֹ בָּזוֹ, זֹאת אוֹמֶרֶת אֲנִי עוֹבֶרֶת תְּחִלָּה לנחם, וְזֹאת אוֹמֶרֶת אֲנִי עוֹבֶרֶת תְּחִלָּה לנחם. לפיכך הִתְקִינוּ חכמים שֶׁיְּהוּ הָעָם עוֹמְדִין וַאֲבֵלִים עוֹבְרִין, ושוב לא היה מקום להתקוטט, משום שאין עוברים כלל.

הגמרא מביאה שבציפורי הוחזר המנהג הישן: (׳חָזַר וְהָלַךְ וְסִיפֵּר׳ סִימָן הוא למימרות המובאות להלן מרמי בר אבא אודות תקנות שתיקן רבי יוסי בציפורי). אָמַר רָמִי בַּר אַבָּא, הֶחֱזִיר רַבִּי יוֹסֵי אֶת הַדָּבָר לְיוֹשְׁנוֹ [־לתחילתו] בָּעִיר צִיפּוֹרִי, שֶׁיִּהְיוּ אֲבֵלִים עוֹמְדִין וְכָל הָעָם עוֹבְרִין.

אגב דברי רמי בר אבא, מביאה הגמרא דברים נוספים שמסר מתקנותיו של רבי יוסי בציפורי: וְאָמַר רָמִי בַּר אַבָּא, הִתְקִין רַבִּי יוֹסֵי בְּצִיפּוֹרִי שֶׁלֹּא תְּהֵא אִשָּׁה מְהַלֶּכֶת בַּשּׁוּק וּבְנָהּ הקטן מהלך אַחֲרֶיהָ, אלא לפניה ילך. ותיקן כֵּן מִשּׁוּם מַעֲשֶׂה שֶׁהָיָה, שפעם אחת גנבוהו אנשים פרוצים מאחוריה, ונתנוהו בביתם, וכשחזרה לאחוריה ולא ראתהו, החלה צועקת ובוכה, ובא אחד מהם ואמר לה בואי ואראה לך אותו, ונכנסה אחריו לבית ועינו אותה. וְאָמַר רָמִי בַּר אַבָּא, הִתְקִין רַבִּי יוֹסֵי בְּצִיפּוֹרִי שֶׁיִּהְיוּ נָשִׁים מְסַפְּרוֹת [־מדברות] זו עם זו בְּהֵיותָן בְּבֵית הַכִּסֵּא, מִשּׁוּם החשש שמא יבוא אדם לידי יִיחוּד עמן, שבתי הכסא בזמנם היו בשדה מחוץ לעיר, והיו הכל נפנים שם, ויש לחשוש שמא יבוא לשם אדם, ואם לא ישמע קול אדם, יכנס ויתייחד עם הנמצאות שם.

הגמרא חוזרת לבאר את דיני השורה שעושים אחר קבורת המת: אָמַר רַב מְנַשְׁיָא בַּר עִזִּית, שְׁאִילְתִּית – שאלתי אֶת רַבִּי יְאַשְׁיָה רַבָּה [־הגדול] בהיותינו בְּבֵית עֲלְמִין דְּהוּצַל – בבית הקברות של העיר הוצל, וְאָמַר לִי אֵין שׁוּרָה פְּחוּתָה מֵעֲשָׂרָה בְּנֵי אָדָם, וְאֵין אֲבֵלִים מִן הַמְּנָיָן בעשרה אלו, שעל השורה למנות עשרה בני אדם מלבדם. וכן אמר לי שהשורה יכולה להיעשות בֵּין באופן שֶׁהָאֲבֵלִים עוֹמְדִין וְכָל הָעָם עוֹבְרִין, וּבֵין באופן שֶׁהָאֲבֵלִים עוֹבְרִין על פני העם וְכָל הָעָם עוֹמְדִין ומנחמים אותם, ואין זה משנה אם ייעשה כך או כך.

שנינו במשנה עוד, וּכְשֶׁהוּא מִתְנַחֵם כּוּ׳ מאחרים כל העם אומרים לו אנו כפרתך והוא אומר להם תתברכו מן השמים.

הגמרא מסתפקת: אִיבַּעְיָא לְהוּ, כִּי מְנַחֵם הוּא, הכהן הגדול, אֲחֵרֵינִי – אנשים אחרים, כשאבלים הם, הֵיכִי [־כיצד] אָמַר לְהוּ לנחמם. אומרת הגמרא: תָּא שְׁמַע, נאמר בברייתא על הכהן גדול ׳וְהוּא אוֹמֵר תִּתְנַחֲמוּ׳, ויש לברר הֵיכִי דָּמֵי, אִילֵימָא שהמדובר כִּי מְנַחֲמֵי אֲחֵרֵינִי לְדִידֵיהּ – כאשר אחרים מנחמים אותו, היתכן שאָמַר לְהוּ איהוּ – הוא אומר להם ׳תִּתְנַחֲמוּ׳, וכי נַחֲשָׁא קָא רָמֵי לְהוּ – סימן רע הוא מטיל להם, שיצטרכו לניחומים, אֶלָּא על כרחך שכוונת הברייתא היא שכִּי מְנַחֵם לְאַחֲרֵינִי [־לאחרים] השרויים באבל, שאָמַר לְהוּ תִּתְנַחֲמוּ. מסיקה הגמרא: שְׁמַע מִינָּהּ, ונפשט הספק.

שנינו במשנה: הַמֵּלֵךְ לֹא דָן כּוּ׳ ולא דנין אותו, לא מעיד ולא מעידין אותו.

הגמרא מבארת באיזה מלך מדובר: אָמַר רַב יוֹסֵף, לֹא שָׁנוּ אֶלָּא במלך מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל, אֲבָל מַלְכֵי בֵּית דָּוִד דָּן וְדָנִין אוֹתָן, דִּכְתִיב (ירמיה כא כב) 'בֵּית דָּוִד כֹּה אָמַר ה' דִּינוּ לַבֹּקֶר מִשְׁפָּט', ומוכח שיכולים הם לדון, וְמוכח שגם דנים אותם, דְּאִי לֹא דַּיְינִינַן לֵיהּ – שאם אין דנים אותם, אֵינְהוּ הֵיכִי דַּיְינִי – כיצד הם דנים אחרים, וְהָכְתִיב (צפניה ב א) 'הִתְקוֹשְׁשׁוּ וְקוֹשּׁוּ', ויש לפרשו לשון היקש והשוואה,

המשך בעמוד פד

והכוונה להשוואת המעשים וישור הדרך כדעת הקב"ה, וְאָמַר רֵישׁ
לָקִישׁ שממה שאמר הכתוב 'התקוששו' בעצמכם ואחר כך 'קושו'
אחרים, לימדך הכתוב שקַּשֵּׁשׁ וּיְפֵה את עַצְמְךָ תחילה וְרק אַחַר כָּךְ
קַשֵּׁשׁ וְיַפֵּה את הָאֲחֵרִים, כלומר, שאין לו לאדם לשפר אחרים
קודם שהוא משפר את עצמו, ועל כן מי שאינו נידון בבית דין, אל
לו לדון אחרים. מבררת הגמרא: אֶלָּא מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל שאינם דנים
ושאין דנים אותם, מַאי טַעֲמָא לֹא. מבארת הגמרא: גזרו חכמים כן
מִשּׁוּם מַעֲשֶׂה שֶׁהָיָה, דְּעַבְדֵיהּ דְּינַאי מַלְכָּא קְטַל נַפְשָׁא – שעבדו של
ינאי המלך הרג נפש, אָמַר לְהוּ שִׁמְעוֹן בֶּן שֶׁטַח נשיא הסנהדרין
לַחֲכָמִים [־חכמי הסנהדרין] תְּנוּ עֵינֵיכֶם בּוֹ וּנְדוֹנֶנּוּ, ולא תחניפו
למלך ולא תשאו פניו שלא לדונו. שָׁלְחוּ לֵיהּ לינאי המלך, עַבְדָּךְ
קְטַל נַפְשָׁא. שַׁדְּרֵיהּ לְהוּ – שלח אותו אליהם, שידונוהו. שָׁלְחוּ לֵיהּ
שוב, תָּא אַנַּתְּ נַמֵּי לְהָכָא – בוא אף אתה לכאן, שהרי לגבי שור
שנגח אדם, 'וְאִם שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם וְהוּעַד בִּבְעָלָיו' אָמְרָה
תּוֹרָה (שמות כא כט), ולמדנו שיָּבֹא בַּעַל הַשּׁוֹר וְיַעֲמוֹד עַל [־עם] שׁוֹרוֹ
בבית דין, והוא הדין בעבדו, שהוא כשורו וחמורו והפסד ממון
הוא לו, שיש לדונו בפני בעליו. אֲתָא וְיתֵיב – בא ינאי המלך וישב
בפניהם. אָמַר לֵיהּ שִׁמְעוֹן בֶּן שֶׁטַח, יַנַּאי הַמֶּלֶךְ, עֲמוֹד עַל רַגְלֶיךָ וְיַעִידוּ
בְּךָ את אותה עדות על עבדך, וְדע כי לֹא לְפָנֵינוּ אַתָּה עוֹמֵד, אֶלָּא
לִפְנֵי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם אַתָּה עוֹמֵד, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יט יז) 'וְעָמְדוּ
שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לָהֶם הָרִיב וְגוֹ' לִפְנֵי ה'. אָמַר לוֹ ינאי המלך, לֹא
אעשה כְּדברים שֶׁהֵאַמַר אַתָּה, אֶלָּא כְּמָה שֶׁיֵּאָמְרוּ חֲבֵרֶיךָ, שאעמוד
רק אם יאמרו לי הם לעשות זאת.

נִפְנֶה [־פנה והביט] שמעון בן שטח לִימִינוֹ, לראות אם יאמרו שאר חברי הסנהדרין כמותו, כְּבָשׁוּ האחרים את פְּנֵיהֶם בַּקַּרְקַע, כיון שיראו מינאי ולא רצו לומר לו שעליו לעמוד. נִפְנָה לִשְׂמֹאלוֹ, וְכָבְשׁוּ אף הישובים שם את פְּנֵיהֶם בַּקַּרְקַע. אָמַר לָהֶן שִׁמְעוֹן בֶּן שָׁטַח, בַּעֲלֵי מַחֲשָׁבוֹת אַתֶּם, יָבֹא בַּעַל מַחֲשָׁבוֹת, והוא הקדוש ברוך הוא, וְיִפָּרַע מִכֶּם, על שמפני יראתכם מינאי הינכם מסרבים להורות לו את דינו, שעליו לעמוד בעת הדין. מִיָּד בָּא המלאך גַּבְרִיאֵל, וְחָבְטָן בַּקַּרְקַע וָמֵתוּ. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמְרוּ [־תיקנו], מֶלֶךְ ממלכי ישראל לֹא דָּן וְלֹא דָּנִין אוֹתוֹ, לֹא מֵעִיד וְלֹא מֵעִידִין אוֹתוֹ כאמור לעיל (יח.) במשנה.

שנינו במשנה אודות המלך, לֹא חוֹלֵץ וְלֹא חוֹלְצִין וכו' לאשתו, לא מייבם ולא מייבמין לאשתו. רבי יהודה אומר, אם רצה לחלוץ או ליבם זכור לטוב.

שואלת הגמרא על דברי רבי יהודה: אִינִי – וכי כך הוא שיכול המלך למחול על כבודו ולחלוץ או לייבם, וְהָאָמַר – והרי אמר רַב אַשִׁי במסכת קידושין (לב:), שֶׁאֲפִילּוּ לְמָאן דְּאָמַר שִׁנְשִׂיא שֶׁמָּחַל עַל כְּבוֹדוֹ כְּבוֹדוֹ מָחוּל, אף הוא מודה שֶׁמָּלֶךְ שֶׁמָּחַל עַל כְּבוֹדוֹ אֵין כְּבוֹדוֹ מָחוּל, דהיינו שעדיין מחוייבים לכבדו, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יז טו) 'שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ', שֶׁתְּהֵא אֵימָתוֹ של המלך עָלֶיךָ, ולכן אין כבודו מחול, משום שעל ידי זה אין אימתו עליך. מתרצת הגמרא: כאן בחליצה ויבום יכול הוא למחול, לפי שלדעת רבי יהודה מִצְוָה שֶׁאֵנִי משאר עניינים, ויכול הוא למחול על כבודו בשביל שתתקיים, ולכן יכול למחול על כבודו ולחלוץ או לייבם.

עוד שנינו במשנה אודות המלך, וְאֵין נוֹשְׂאִין כוֹ' אלמנתו. רבי יהודה אומר נושא המלך אלמנתו של מלך, שכן מצינו בדוד שנשא אלמנתו של שאול, שנאמר (שמואל ב' יב ח) 'וָאֶתְּנָה לְךָ אֶת בֵּית אֲדוֹנֶיךָ וְאֶת נְשֵׁי אֲדוֹנֶיךָ בְּחֵיקֶךָ'.

הגמרא מביאה ברייתא ובה מבואר מה ענו חכמים [הסוברים שגם למלך אין לשאת אלמנתו של מלך אחר] לרבי יהודה, על ראייתו זו מהפסוק: תַּנְיָא, אָמְרוּ לוֹ חכמים לְרַבִּי יְהוּדָה, אין כוונת הפסוק שניתנו לו נשותיו של שאול, אלא הכוונה לִנָּשִׁים הָרְאוּיוֹת – המותרות לוֹ מִבֵּית שאול לִנְשׂוֹאִין – ומי הן, מֵירַב וּמִיכַל, שהיו בנות שאול ונישאו לדוד, ועליהן מדבר הפסוק.

הגמרא מביאה ברייתא המבארת כיצד היה מותר לדוד לשאת את מירב ומיכל, שהיו שתי אחיות: שָׁאֲלוּ תַּלְמִידָיו של רבי יוסי אֶת רַבִּי יוֹסֵי, הֵיאַךְ נָשָׂא דָּוִד שְׁתֵּי אֲחָיוֹת בְּחַיֵּיהֶן, והלא אחר שקידש את מירב היתה מיכל אחותה אסורה לו, שאסרה תורה לשאת אשה ואחותה, ואין מותר לאדם לשאת את אחות אשתו אלא אחר מותה. אָמַר לָהֶן, מִיכַל אַחַר מֵירַב נִשְׂאָה לדוד, ואז כבר הותרה לו. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה אוֹמֵר, קִידּוּשֵׁי טָעוּת הָיוּ לוֹ לדוד בְּמֵירַב, ולא היתה אשתו מאחר שקידושיה לא חלו, ולא נאסרה עליו מיכל אחותה. ומנין יודעים שלא היתה מקודשת לו, שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל ב' ג יד) שאחר מות שאול שלח דוד אל איש בושת בנו לאמר לו 'תְּנָה אֶת אִשְׁתִּי אֶת מִיכַל אֲשֶׁר אֵרַסְתִּי לִי בְּמֵאָה עָרְלוֹת פְּלִשְׁתִּים'. מבררת הגמרא: מַאי תַּלְמוּדָא – מה למדנו מפסוק זה לעניננו. אָמַר רַב פָּפָּא, יש לדרוש את הכתוב 'אֶת אִשְׁתִּי אֶת מִיכַל', שבא למעט ולומר מִיכַל אִשְׁתִּי וְלֹא מֵירַב אִשְׁתִּי, וכאמור שהיו קידושיה של מירב קידושי טעות, ולא נעשתה אשתו, ומשום כך לא נאסר במיכל אחותה.

הגמרא מבררת את הסיבה לכך שהיו הקידושין בטעות: מַאי – מה הם אותם קִידּוּשֵׁי טָעוּת, כלומר כיצד אירעו ומהי הטעות שהיתה בהם. משיבה הגמרא: דִּכְתִיב (שמואל א' יז כה) אודות מה ששאול הבטיח למי שיהרוג את גלית הפלישתי, 'וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר יַכֶּנּוּ יַעֲשְׁרֶנּוּ הַמֶּלֶךְ עֹשֶׁר גָּדוֹל וְגוֹ' וְאֶת בִּתּוֹ יִתֵּן לוֹ'. אָזַל – הלך דוד וְקַטְלֵיהּ – הרגו גלית. וכשבא לשאול ליטול את בתו המקודשת לו, אָמַר לוֹ שאול לדוד, מְלֵוֶה אִית לָךְ נַבְאֵי – חוב יש לך עלי, שאתן לך את העושר הגדול שהבטחתי, ולא יכולת לקדש את מירב במחילתו לי, כיון שהַמְקַדֵּשׁ בְּמָלְוֶה אֵינָהּ מְקוּדֶּשֶׁת, וקידושין אחרים לא קבלתי ממך. ומכיון שדעת שאול היתה שמירב אינה מקודשת לדוד, על כן אָזַל יָהֲבֵהּ – הלך ונתנה לְעַדְרִיאֵל לאשה, דִּכְתִיב – שנאמר בפסוק (שמואל א' יח יט) 'וַיְהִי בְּעֵת תֵּת אֶת מֵרַב בַּת שָׁאוּל וגו' והיא נִתְּנָה לְעַדְרִיאֵל הַמְּחֹלָתִי לְאִשָּׁה', דהיינו שבמקום לתתה לדוד, נתנה שאול לעדריאל.

הגמרא ממשיכה לספר מה אירע בקידושי מיכל לדוד, שגם אותה מסר אחר כך שאול לאדם אחר: אָמַר לֵיהּ שאול לדוד, אִי בָּעֵית דְּאֶתֵּן לָךְ – אם רצונך שאתן לך את מִיכַל בתי, זִיל אַיְיתֵי לִי – לך והבא לי מֵאָה עָרְלוֹת פְּלִשְׁתִּים. אָזַל אַיְיתֵי לֵיהּ – הלך דוד והביא לו את ערלות הפלישתים, וביקש ליטול את מיכל לאשה. אָמַר לֵיהּ – שאול, כיון שאני חייב לך את העושר הגדול עבור הריגת גלית, וכן הבאת לי מאה ערלות פלישתים השוים ממון, נמצא שמְלֵוֶה וּפְרוּטָה אִית לָךְ נַבְאֵי [־יש לך אצלי], וכיון שבהן קידשת אותה, אינה מקודשת, ודוד חלק על כך וסבר שהיא מקודשת לו, וכמו שאמר 'תנה את אשתי את מיכל'.

הגמרא מבארת במה חלקו שאול ודוד אודות קידושין אלו שנעשו במלוה ופרוטה. אומרת הגמרא: שָׁאוּל סָבַר שכאשר מוחל אדם לאשה מְלֵוֶה שחייבת לו וגם נותן לה פְּרוּטָה, והוא עושה זאת לשם קידושין, דַּעֲתֵיהּ אִמְלֵוֶה – דעתו לקדשה במלוה שהוא נותן לה, כיון שהמלוה גדולה מן הפרוטה, ולכך אינה מקודשת, שהרי המקדש במלוה אינה מקודשת, ועל כן לא חלו קידושי דוד במיכל. וְדָוִד סָבַר מְלֵוֶה וּפְרוּטָה דַּעֲתֵיהּ אַפְּרוּטָה – דעתו לקדשה בפרוטה שהיא בעין, והיא מקודשת, ועל כן לדעת דוד נתקדשה לו מיכל במה שהביא לשאול מאה ערלות פלישתים, השוים פרוטה.

הגמרא מביאה אופן נוסף בביאור מחלוקתם של שאול ודוד: וְאִיבָּעֵית אֵימָא, דְּכוּלֵּי עָלְמָא – שבין שאול ובין דוד סברו שאם קידש אדם אשה במְלֵוֶה שמחל לה וגם נתן לה פְּרוּטָה, דַּעֲתֵיהּ אַפְּרוּטָה – דעתו לקדשה בפרוטה והיא מקודשת, ובכל זאת סבר שאול שקידושי דוד במיכל אינם קידושין, ובזה נחלקו, שָׁאוּל סָבַר שאין כאן פרוטה לקידושין כלל, שערלות פלישתים לָא חֲזוּ לִידֵי – אינם ראויים לבלום, ואינם אפילו שוה פרוטה, וְדָוִד סָבַר ששוים הם פרוטה, משום דחָזוּ לְכַלְבֵי וְשׁוּנָרֵי – שהם ראויים להאכילם לכלבים ולחתולים ושוים ממון לבעליהם, ונמצא שנתן לשאול שוה פרוטה בקידושי מיכל, ונתקדשה לו כדין, ועל כן אמר 'את אשתי את מיכל'.

הגמרא שבה לבאר את דעת רבי יוסי הסובר שהן מירב והן מיכל היו נשותיו של דוד. שואלת הגמרא: וְרַבִּי יוֹסֵי, הסובר שגם מירב היתה אשתו של דוד, הַאי – פסוק זה האומר 'תְּנָה אֶת אִשְׁתִּי אֶת מִיכַל', שממנו דרש רבי יהושע בן קרחה שרק מיכל היתה אשתו ולא מירב, מַאי דָּרֵישׁ בֵּיהּ – מה הוא דורש בו. מתרצת הגמרא: רַבִּי יוֹסֵי שאמר שגם מירב היתה אשתו של דוד, אמר זאת לְמַעֲמֵיהּ – לפי שמה שאמר במקום אחר, דְּתַנְיָא, רַבִּי יוֹסֵי הָיָה דּוֹרֵשׁ ומבאר מִקְּרָאוֹת מְעוֹרָבִין [־מעורבבים], כְּתִיב (שמואל ב' בא ח) 'וַיַּכֵּם הַמֶּלֶךְ אֶת שְׁנֵי בְּנֵי רִצְפָּה בַת אַיָּה אֲשֶׁר יָלְדָה לְשָׁאוּל אֶת אַרְמֹנִי וְאֶת מְפִבֹשֶׁת, וְאֶת חֲמֻשַּׁת בְּנֵי מִיכַל בַּת שָׁאוּל אֲשֶׁר יָלְדָה לְעַדְרִיאֵל בֶּן בַּרְזִלַּי הַמְּחֹלָתִי' וְגוֹ', ונמצא שמיכל היתה אשת עדריאל, שניתנה לו לאשה על ידי שאול, וקשה, וְכִי לְעַדְרִיאֵל נִתְּנָה, וַהֲלֹא לְפַלְטִי בֶּן לַיִשׁ נִתְּנָה, דִּכְתִיב (שמואל א' כה מד) 'וְשָׁאוּל נָתַן אֶת מִיכַל בִּתּוֹ אֵשֶׁת דָּוִד לְפַלְטִי בֶּן לַיִשׁ וְגוֹ' אֲשֶׁר מִגַּלִּים', ומירב היא זו שניתנה לעדריאל, כאמור בפסוק שהובא לעיל (שמואל א' יח יט) 'וַיְהִי בְּעֵת תֵּת אֶת מֵרַב בַּת שָׁאוּל לְדָוִד וְהִיא נִתְּנָה לְעַדְרִיאֵל הַמְּחֹלָתִי לְאִשָּׁה', אֶלָּא יש לומר שהכתוב שהזכיר את מיכל כאשת עדריאל במקום להזכיר את מירב כאשת עדריאל, מַקִּישׁ ומדמה את קִידּוּשֵׁי מֵירַב לְעַדְרִיאֵל לְקִידּוּשֵׁי מִיכַל לְפַלְטִי, מַה קִּידּוּשֵׁי מִיכַל לְפַלְטִי ודאי שנעשו בְּעַבְדָה, שהרי נאמר 'את אשתי את מיכל', שחלו קידושי דוד בה, והטעם לכך הוא שכאמור לעיל קידשה דוד במלוה ופרוטה, וההלכה היא שמלוה ופרוטה דעתו על הפרוטה והיא מקודשת, ושלא כפי שסבר שאול, ונמצא שאשת דוד היא ואסורה היא לפלטי, אַף

המשך בעמוד רו

קִידּוּשֵׁי מֵירַם לְעַמְרִיאֵל נעשו בְּעַבֵּירָה, משום שקידושי דוד במירם היו קידושין גמורים, ועל כן אמר רבי יוסי בברייתא הקודמת ששתיהן היו נשותיו, כפי שלמד מן הפסוקים הללו, ולא מיעט מן הכתוב 'את אשתי את מיכל' שמירם לא היתה אשתו.

הגמרא מבררת את דעת רבי יהושע בן קרחה בביאור הפסוק בו נאמר שמיכל היתה אשת עדריאל, [שממנו למד רבי יוסי כשיטתו ולא כדעת רבי יהושע בן קרחה]. שואלת הגמרא: וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה, הסובר שמירם לא היתה אשת דוד, נָמֵי – אף הוא מה יענה לדברי רבי יוסי, הָכְתִיב 'אֶת חֲמֵשֶׁת בְּנֵי מִיכַל בַּת שָׁאוּל אֲשֶׁר יָלְדָה לְעַדְרִיאֵל בֶּן בַּרְזִלַּי הַמְּחוֹלָתִי', ומכאן יש ללמוד כדעת רבי יוסי שמירם היתה אשת דוד, וכאמור לעיל, ושלא כדעתו. מתרצת הגמרא: אָמַר לָךְ רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בן קרחה, יש לדרוש ולומר בפסוק זה דרשה אחרת, שנאמר בפסוק 'וְאֵת חֲמֵשֶׁת בְּנֵי מִיכַל אֲשֶׁר יָלְדָה לְעַדְרִיאֵל בֶּן בַּרְזִלַּי הַמְּחוֹלָתִי', וקשה, וְכִי מִיכַל יָלְדָה אותם, וַהֲלֹא מֵירַם יָלְדָה אותם, שהיא נישאה לעדריאל ולא מיכל, אלא מה שהיה שם הוא שמֵירַם יָלְדָה אותם וּמִיכַל גִּידְּלָה אותם, וכיון שגדלה אותם לְפִיכָךְ נִקְרְאוּ עַל שְׁמָהּ של מיכל כאילו היא ילדתם, וְלִלְמֶדְךָ בא הכתוב, שֶׁכָּל הַמְגַדֵּל יָתוֹם בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב ומחשיבו כְּאִילּוּ יְלָדוֹ.

הגמרא מביאה מקורות נוספים מדברי אמוראים בענין זה שהמגדל או המלמד תורה את בן חבירו נחשב כאילו ילדו: ('חֲנִינָא קָרָא יוֹחָנָן וְאִשְׁתּוֹ אֶלְעָזָר וּנְאוֹלָה וּשְׁמוּאֵל בְּלִימּוּדוֹ' סֵימָן הוא לארבע המימרות דלהלן). רַבִּי חֲנִינָא אוֹמֵר, מֵהָכָא – מפסוק זה יש ללמוד שהמגדל את בנו של חבירו בביתו, נחשב כאילו ילדו, שנאמר על עובד בנה של רות מבועז (רות ד יז) 'וַתִּקְרֶאנָה לוֹ הַשְּׁכֵנוֹת שֵׁם לֵאמֹר יֻלַּד בֵּן לְנָעֳמִי', וקשה, וְכִי נָעֳמִי יָלְדָה את עובד, וַהֲלֹא רוּת יָלְדָה אותו, אֶלָּא על כרחך רוּת יָלְדָה אותו וְנָעֳמִי גִּידְּלָה אותו, וכיון שגידלה אותו לְפִיכָךְ נִקְרָא עַל שְׁמָהּ כאילו הוא ילדתו. רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, מֵהָכָא יש ללמוד זאת, שנאמר אודות כלב בן יפונה (דברי־הימים א' ד יח) 'וְאִשְׁתּוֹ (הַיְהוּדִיָּה) יָלְדָה אֶת יֶרֶד אֲבִי גְדוֹר וְגוּ' וְאֶת חֶבֶר אֲבִי שׂוֹכוֹ וְאֶת יְקוּתִיאֵל אֲבִי זָנוֹחַ וְאֵלֶּה בְּנֵי בִתְיָה בַּת פַּרְעֹה אֲשֶׁר לָקַח (לוֹ) מָרֶד, וּמָרֶד זֶה כָּלֵב שנשא את בתיה בת פרעה אחר שנתגיירה, וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ בפסוק מָרֶד, לפי שֶׁמָּרַד בַּעֲצַת מְרַגְּלִים. וקשה, שהלא בני בתיה שנזכרו בפסוק הם כינויים למשה רבינו, וְכִי בִתְיָה יָלְדָה את משה, וַהֲלֹא יוֹכֶבֶד יָלְדָה אותו, ומדוע אומר הפסוק שהוא בן בתיה. אֶלָּא שיוֹכֶבֶד יָלְדָה את משה וּבִתְיָה גִּידְּלָה אותו, לְפִיכָךְ נִקְרָא משה עַל שְׁמָהּ של בתיה כאילו הוא בנה. רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר, מֵהָכָא יש ללמוד זאת, שנאמר (תהילים עז טז) 'נָאלְתָּ בְזִרוֹעַ עַמֶּךָ בְּנֵי יַעֲקֹב וְיוֹסֵף סֶלָה', והיינו היוצאים ממצרים, שהם בני השבטים. וקשה, וְכִי יוֹסֵף יָלַד את כל השבטים, וַהֲלֹא יַעֲקֹב יָלַד אותם. אֶלָּא שכיון שיַעֲקֹב יָלַד וְיוֹסֵף כִּילְכֵּל – פרנס אותם במצרים, לְפִיכָךְ נִקְרְאוּ עַל שְׁמוֹ כאילו הם בניו. אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי, אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן, כָּל הַמְלַמֵּד את בֶּן חֲבֵירוֹ תּוֹרָה, מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב ומחשיב אותו כְּאִילּוּ יְלָדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר ג א) 'וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה' וּכְתִיב בפסוק שלאחריו (שם ג ב) 'וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי אַהֲרֹן הַבְּכוֹר נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר', ולא נתפרשו כלל בניו של משה, לוֹמַר לְךָ שאַהֲרֹן יָלַד אותם וּמֹשֶׁה לִימְּדָן אותם תורה, לְפִיכָךְ נִקְרְאוּ עַל שְׁמוֹ כאילו הם בניו, ולמדנו שהמלמד תורה לבן חבירו נחשב כאילו ילדו.

הגמרא מביאה דרשה נוספת אודות לידת בנים וגידולם: נאמר בפסוק (ישעיה כט כב) 'לָכֵן כֹּה אָמַר ה' אֶל בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת אַבְרָהָם', ויש לבאר, וְכִי הֵיכָן מָצִינוּ בְיַעֲקֹב שֶׁפָּדָאוֹ לְאַבְרָהָם. אָמַר רַב יְהוּדָה הכוונה היא שֶׁפָּדָאוֹ יעקב לאברהם מִצַּעַר גִּידּוּל בָּנִים, שעל אברהם היה מוטל טורח גידולם, שנאמר (בראשית כו ד) 'וְהִרְבֵּיתִי אֶת זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם', ופדאו יעקב בכך שהוטל עליו טורח זה. וְהֵיינוּ דִּכְתִיב – וזהו מה שנאמר שם בהמשך הפסוק 'לֹא עַתָּה יֵבוֹשׁ יַעֲקֹב וְגוֹ' וְלֹא עַתָּה פָּנָיו יֶחֱוָרוּ', וכוונת הפסוק 'לֹא עַתָּה יֵבוֹשׁ יַעֲקֹב' מֵאֲבִיו יצחק, 'וְלֹא עַתָּה פָּנָיו יֶחֱוָרוּ' מֵאֲבִי אֲבִיו אברהם, שאין לו ליבוש מאברהם, שהרי פדאו וחילצו מצער גידול בנים, שהיה מוטל עליו ונטלו על עצמו.

הגמרא שבה לדון בקידושי פלטי למיכל. שואלת הגמרא: מצינו סתירה בכתובים אודות שמו של פלטי, שבמקום אחד כְּתִיב (שמואל א' כה מד) 'וְשָׁאוּל נָתַן אֶת מִיכַל בִּתּוֹ אֵשֶׁת דָּוִד לְפַלְטִי בֶן לַיִשׁ אֲשֶׁר מִגַּלִּים', ובמקום אחר כְּתִיב (שמואל ב' ג טו) 'וַיִּשְׁלַח אִישׁ בֹּשֶׁת וַיִּקָּחֶהָ מֵעִם אִישׁ מֵעִם פַּלְטִיאֵל בֶּן לָיִשׁ', והפסוקים סותרים זה את זה אם היה שמו פלטי או פלטיאל. מתרצת הגמרא: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, באמת פַּלְטִי שְׁמוֹ, וְלָמָּה נִקְרָא עתה שְׁמוֹ פַּלְטִיאֵל, משום שֶׁפִּלְּטוֹ אֵל מִן הָעֲבֵירָה מלהכישל בה, שהרי היתה מיכל אשתו של דוד ואסורה לו, וסייע בידו הקב"ה שלא נכשל בה. מָה עָשָׂה כדי שלא יכשל באיסור אשת איש, נָעַץ חֶרֶב בֵּינוֹ לְבֵינָהּ, וְאָמַר, כָּל הָעוֹסֵק בְּדָבָר זֶה לבוא עליה, יִדָּקֵר בְּחֶרֶב זֶה. שואלת הגמרא: וְהָכְתִיב על פלטי כאשר ניטלה ממנו מיכל (שמואל ב' ג טז) 'וַיֵּלֶךְ אִתָּהּ אִישָׁהּ הָלוֹךְ וּבָכֹה אַחֲרֶיהָ עַד בַּחֻרִים', וממה שקראה לו התורה 'אישה', משמע שבא עליה. מתרצת הגמרא: פלטי נקרא 'אישה' על שם שֶׁנַּעֲשָׂה לָהּ כְּאִישָׁהּ, שגידלה וחיבבה כפי שאיש מגדל ומחבב את אשתו, אך באמת לא קרב אליה כלל. שואלת הגמרא: וְהָכְתִיב – והרי נאמר שם עוד שבלכתה הלך 'הָלוֹךְ וּבָכֹה אַחֲרֶיהָ', ומשמע שבכה על אשתו ההולכת ממנו. מתרצת הגמרא: בכייתו היתה עַל הַמְּצוָה דְּאַיְיתֵי מִינַּהּ – שנלקחה ממנו עתה, שעד עתה היתה בידו כל העת מצוה, שנתגבר על נסיונו ולא בא עליה, ועתה היא נלקחת ממנו ושוב לא יקיים מצוה זו. הגמרא דורשת את המשך הפסוק: 'וַיֵּלֶךְ אִתָּהּ אִישָׁהּ הָלוֹךְ וּבָכֹה אַחֲרֶיהָ עַד בַּחֻרִים', הכוונה שֶׁנַּעֲשׂוּ שְׁנֵיהֶם כְּבַחוּרִים שֶׁלֹּא טָעֲמוּ טַעַם כִּיאָה, מפני שהיו אסורים זה על זה.

הגמרא מביאה מדברי אמוראים על גדלותם של צדיקים בכבישת היצר, וביניהם של פלטי: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, תּוֹקְפוֹ – הדבר הגדול והחשוב שֶׁל יוֹסֵף, שנשתבח בו, והוא במה שכפה את יצרו בעת שתבעה אותו אשת פוטיפר, הוא בְּעִנְּוּתָנוּתוֹ – כדבר קטן ובלתי חשוב שֶׁל בּוֹעַז, שאילו היה קורה אצל בועז לא היה נחשב אצלו לנסיון לעומת מה שהתנסה ועמד בו, שכן התגברות בועז על יצרו והימנעו מלבוא על רות בגורן, גדולה בהרבה מהתגברות יוסף על יצרו. תּוֹקְפוֹ – הדבר הגדול והחשוב שֶׁל בּוֹעַז, שבו נשתבח בהתגברותו על יצרו, הוא בְּעִנְּוּתָנוּתוֹ – כדבר קטן ובלתי חשוב שֶׁל פַּלְטִי בֶּן לַיִשׁ, שכן התגברותו של פלטי מלבוא על מיכל גדולה בהרבה מהתגברות בועז על יצרו.

הגמרא מפרשת מה היו מעשיהם של בועז ושל פלטי: 'תּוֹקְפוֹ שֶׁל יוֹסֵף עֲנְוּתָנוּתוֹ שֶׁל בּוֹעַז'. מבארת הגמרא: מעשהו הגדול של בועז הוא מה דִּכְתִיב – (רות ג ח) 'וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיֶּחֱרַד הָאִישׁ וַיִּלָּפֵת וְהִנֵּה אִשָּׁה שֹׁכֶבֶת מַרְגְּלֹתָיו', מַאי כוונת הכתוב 'וַיִּלָּפֵת', אָמַר רַב, שֶׁכאשר היתה רות מרגלותיו נַעֲשָׂה בְּשָׂרוֹ בְּרַאֲשֵׁי לְפָתוֹת – נתקשה איברו כראשו של הירק הנקרא לפת, ואף על פי כן כבש את יצרו ולא בא עליה. וגדול מעשה זה ממעשהו של יוסף, שכן אשת פוטיפר לא היתה פנויה אלא אשת איש ואף לא היתה עמו במיטה, ואילו בועז התגבר אף על פי שהיתה רות פנויה ועמו במיטה.